

Läkarkåren och alternativmedicinen

Birgitta Elmberg

Carl-Gunnar Eriksson

I en postenkät har 1 265 läkare givit uttryck för attityder, erfarenheter och perspektiv på alternativmedicinen. Läkarna bedömde att akupunktur vid smärtlindring har en reell effekt, medan andra metoder såsom homeopati ansågs i stort verkningslös. Vidare framkom önskemål om ytterligare kunskap och ett aktivt agerande från myndigheternas sida. En bred bild av läkarkåren och alternativmedicinen redovisas i denna artikel av Birgitta Elmberg, forskningsassistent, och Carl-Gunnar Eriksson, professor i samhällsmedicin, Nordiska hälsovårdshögskolan, Göteborg.

Kunskapen om hur hälso- och sjukvårdspersonalen ställer sig till alternativmedicin är mycket ofullständig. I mitten på 70-talet studerade Jacobsson (1) hur läkare och allmänhet såg på sk naturläkemedel och okonventionella behandlingsmetoder, men därefter har området i stort sett inte alls varit beforskat. Däremot har studier av hälso- och sjukvårdspersonalens inställning, kunskap och erfarenhet genomförts inom andra områden såsom bl a tobak (2–4) och mödra- och barnhälsovård (5).

Internationellt finns en rad studier av läkarkårens relation till alternativ eller komplementär medicin. En engelsk studie belyste unga blivande allmänläkares erfarenhet, attityder, kunskaper om alternativa metoder, remitteringsvanor och utbildningsbehov (6). I en studie av 145 allmänläkare redovisade Wharton och Lewith bl a bedömningar av det upplevda värdet hos en rad olika behandlingsmetoder (7). I en annan studie av engelska allmänläkare framkom att majoriteten av dessa läkare hade diskuterat alternativa behandlingsmetoder med sina patienter (8). Drygt hälften av läkarna hade hänvisat patienter till sådana terapeuter. Merparten betraktade alternativa behand-

lingsmetoder som komplement till sjukvård, medan 16 % ansåg dessa metoder ovetenskapliga.

På den amerikanska västkusten har Goldstein och medarbetare undersökt alternativ behandling utövad av läkare. I en studie intervjuades 30 medlemmar i en förening för holistisk medicin angående bl a skolmedicinens brister, erfarenhet av alternativa metoder och hur relationen mellan patient och behandlare utvecklas bland dessa helhetsinriktade läkare (9). I en andra studie dokumenterades den stora olikheten i arbetssätt och inriktning hos sk holistiska läkare (10). En tredje undersökning jämförde holistiska läkare och allmänläkare med avseende på bl a inställning till alternativa behandlingsmetoder och patient-läkare-relationen (11).

I Norden har Finlands Läkarförbund låtit genomföra en undersökning av sina medlemmars inställning till alternativ medicin (12). Det framkom då att ca en fjärdedel av de finländska läkarna var helt negativa till alternativa behandlingsmetoder, medan en fjärdedel kunde tänka sig att själva använda sig av akupunktur, kiropraktik och naprapati. Endast några få procent hade emellertid själva använt sig av sådana metoder med undantag för akupunktur som 8 % av läkarna använt i sin egen verksamhet. Hälften av de 900 intervjuade läkarna ansåg att helbrägdagörare och homeopater var bedräglare.

Syfte

Som ett led i studierna av alternativmedicinens utbredning i Sverige genomfördes denna undersökning av läkarkåren och alternativmedicinen. Bakgrunden var arbetet inom alternativmedicinkommittén, som önskade få ett bättre kunskapsunderlag. Studien planerades i samråd med Svenska läkarförbundet och genomfördes av samhällsmedicinska enheten vid Nordiska hälsovårdshögskolan.

Det var alltså dags för de svenska läkarna att komma till tals i ämnet. Undersökningens syfte var att få kunskap om läkarnas inställning till, erfarenhet av och behov av information och utbildning inom alternativmedicin. Eftersom området står inför en ny laglig reglering, var syftet också att belysa läkarnas uppfattning om hur myndigheterna borde agera i dessa frågor. Ett viktigt delsyfte var också att få läkarnas egna definitioner och avgränsningar av begreppet alternativmedicin.

Metod och material

Eftersom syftet var att låta ett stort urval av läkarkåren komma till tals, valdes postenkät som datainsamlingsmetod. Frågeställningarna kring alternativmedicin är sammansatta och enkätmetoden ger större möjlighet till eftertanke, men saknar intervjuens möjlighet till uppföljningsfrågor och kontroll. Enkätformuläret utformades i samråd med läkarförbundets utredningsavdelning och dess ordförande.

Ett 10%-igt urval av den svenska läkarkåren erhöles från läkarförbundet. Fältfasen pågick maj–augusti 1988. I denna artikel redovisas data från 1 265 läkare, vilket motsvarar 65 % av nettourvalet. Bortfallsanalysen visar ingen skillnad i ålder, kön, specialitet och länsfördelning mellan deltagande och utvalda läkare.

Alternativ medicin är (ehuru oprecist) definitions-

mässigt ett ”alternativ” till den vetenskapligt grundade medicinen. Det finns dock andra benämningar, sådana som pekar mot en annan relation mellan dessa båda discipliner. I England exempelvis använder man benämningen *komplementär medicin*, ibland *icke-konventionell medicin*. Begreppet komplementär eller kompletterande behandlingsform ansågs fö vara det bästa av den arbetsgrupp som Finlands läkarförbund tillsatte för att utreda frågan. Man menade att det människor ofta söker hjälp för inom alternativa terapier är just sådant som inte kan skötas med medicinsk behandling. I Tyskland användes begreppet *erfarenhetsmedicin* och begreppet *traditionell medicin*, används vanligen, då man talar om tex det kinesiska sjukvårdssystemet, där traditionell och vetenskapligt grundad medicin fungerar parallellt. Begreppet alternativ medicin har kritiserats, främst för att det antyder en likvärdighet med vetenskapligt grundad medicin (13). Begreppet har då och då också kritiserats för att det då det ställs i motsats till begreppet skolmedicin sägs gynna det förra. Skolmedicinen framställs, menar man då, som något inskränkt akademiskt och intolerant. Mot detta har anförts att begreppet skolmedicin respektive alternativ medicin är begreppsliga motsatser, alldeles oavsett vilka värderingar man lägger in i dem (14).

Läkarnas definitioner och avgränsningar har sam-

Tabell 1. Andel läkare med olika typer av definitioner och avgränsningar av alternativmedicin (%)

Svarstyp	Män			Kvinnor			Alla n = 1264*
	– 44 år n = 512	45 – 64 år n = 297	65 år n = 73	– 44 år n = 258	45 – 64 år n = 112	65 år n = 12	
Icke skolmedicin,							
icke konventionell medicin etc	35	33	27	38	37	50	35
Icke vetenskapligt underbyggd medicin etc	16	23	12	12	14	17	17
Kombinationer av ovanstående	10	7	8	12	5	0	9
Utanför sjukvården etc	4	2	0	4	7	8	4
Utanför samhällets kontroll etc	5	3	4	3	3	0	4
Exemplifiering, (tex homeopati)	1	1	1	2	4	0	1
Kompletterande medicin,							
alternativ till skolmedicin etc	2	3	8	4	7	0	4
Geschäft, irrläror etc	2	4	7	1	1	0	2
Ingen definition	25	24	33	24	22	25	25
	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)	(100)

* En person har ej kunnat identifieras m a p kön.

lats till kategorier med identiska eller likartade svar (Tabell 1). En dryg tredjedel definierade alternativmedicin som icke-skolmedicin, icke-konventionell medicin etc, dvs närmast med en negativ definition. 17% definierade alternativ medicin som dåligt underbyggd eller icke dokumenterad medicin, dvs med en mer normativ eller programmatisk definition. Var tionde läkare hade angivit en kombination av dessa två svarstyper. En fjärdedel hade valt att inte definiera begreppet. Drygt 2% har använt utmanande definitioner som "geschäft" eller "irrläror" etc. Räknar man in de som använt dessa definitioner tillsammans med andra definitioner blir andelen dock något högre (3,6%). I dessa ytterligare fall hade respondenten närmast nämnt den negativa definitionen/det negativa uttalandet som ett problem (en "risk") i sammanhanget.

Alternativa behandlingsmetoder

Hur väl känner då de svenska läkarna till sk alternativa behandlingsmetoder och hur värderar de dessa metoder? I enkäten presenterades några av de vanligare alternativa behandlingsmetoderna och läkarna ombads att för var och en av dessa markera sin känne-

Den utan jämförelse mest kända och accepterade metoden var akupunktur vid smärta

dom/inställning med hjälp av olika svarsalternativ. De metoder som presenterades var: akupunktur mot smärta, akupunktur för sjukdomsbehandling, bindvävsmassage, elektroterapi, fasta, Helixor/Iscador för cancerbehandling, homeopati, kiropraktik, magnetterapi, meditation, naprapati, vegetarisk diet, vistelse på hälsohem samt zonterapi (Tabell 2).

Resultaten visar att den utom jämförelse mest kända och accepterade "alternativa" metoden bland svenska läkare är akupunktur för smärtlindring. En stor majoritet av läkarna (89%) ansåg, att akupunktur har reell effekt. Det var mycket vanligt att läkarna tillade att denna behandlingsform inte längre kunde karaktäriseras som "alternativ". Därefter följer kiropraktik: två tredjedelar av läkarna ansåg att denna metod har reell effekt. Naprapati kan sägas ha fått en särställning eftersom metoden, trots att 28% av läkarna anser att den har reell effekt, uppgavs vara ökad av 38%. En förklaring till detta kan vara att skillna-

Tabell 2. En översikt av hur läkarna värderade ett antal alternativa behandlingsmetoder. Metoderna har rangordnats under varje svarsalternativ (N = 1264)

Metoden är okänd	Metoden är skadlig	Metoden är överksam	Metoden är möjligen verksam, placebo	Metoden är verksam
Bindvävsmassage (62%)	Fasta (10%)	Zonterapi (43%)	Akupunktur för sjukdomsbehandling (46%)	Akupunktur för smärtlindring (89%)
Elektroterapi (61%)	Homeopati (6%)	Homeopati (42%)	Vistelse på hälsohem (41%)	Kiropraktik (66%)
Naprapati (38%)	Helixor/Iscador vid cancer (5%)	Helixor/Iscador vid cancer (35%)	Medication (39%)	Vistelse på hälsohem (43%)
Magnetterapi (36%)	Magnetterapi (3%)	Akupunktur för sjukdomsbehandling (16%)	Fasta (36%)	Vegetarisk diet (38%)
Zonterapi (32%)	Kiropraktik (2%)	Elektroterapi (11%)	Vegetarisk diet (35%)	Naprapati (28%)
	Mediation (2%)	Mediation (10%)	Homeopati (29%)	Fasta (27%)
	Naprapati (1%)	Fasta (10%)	Helixor/Iscador vid cancer (23%)	Meditation (25%)
		Vegetarisk diet (9%)	Zonterapi (18%)	
		Vistelse på hälsohem (6%)		

den mellan kiropraktik och naprapati inte alltid framstår som helt klar för många läkare. Att vistelse på hälsohem respektive vegetarisk diet har reell effekt ansåg 43 % respektive 38 %, även om många öppet ifrågasatte att dessa behandlingsformer skulle betraktas som metoder i egentlig mening. Detsamma gällde meditation; även om var fjärde läkare ansåg att meditation kunde ha en reell effekt (på företrädesvis vissa psykiska tillstånd som oro, stress etc), betraktade de inte meditation som en specifik metod.

Till metoder som bedömts verksamma genom placeboeffekt hör främst akupunktur för sjukdomsbehandling och vistelse på hälsohem. Mer än 40 % av läkarna hade gjort den bedömningen. Meditation, fasta respektive vegetarisk diet ansågs mer än av var tredje läkare ha i första hand placeboeffekt, medan något färre (29 %) ansåg att homeopati kunde karaktäriseras som "placebo". En knapp fjärdedel ansåg att Helixor/Iscador som behandling mot cancer kunde ha placeboeffekt, medan endast 18 % menade att zonterapi kunde ha sådan effekt. Det framgår av de *kommentarer* som lämnats, att läkarna anser att placeboeffekten är en verksam komponent (ofta den verk samma komponenten) vid de flesta sk alternativa behandlingsformer.

De metoder som flest bedömde som överksamma var zonterapi och homeopati. Helixor/Iscador-behandling vid cancerbehandling ansåg mer än var tredje läkare vara överksam (sakna reell effekt) och akupunktur vid sjukdomsbehandling bedömdes som en överksam metod av 16 %.

Till de metoder som bedömdes som farliga hörde främst fasta; 10 % av läkarna bedömde denna metod som farlig genom sin påverkan på organismen. Skadligheten hos metoder som homeopati, Helixor/Iscador vid cancerbehandling och magnetterapi ansågs främst vara att användandet av dessa metoder kunde hindra respektive försena adekvat medicinsk behandling.

Det var 626 läkare som angav att de var intresserade av någon alternativ behandlingsmetod. Bland dessa var akupunktur den vanligaste metoden (85 %). Därefter följde kiropraktik (32 %), naprapati (10 %) och vegetarisk diet (9 %). En relativt stor andel (12 %) hade besvarat frågan med att ange en skiftande mängd metoder och tekniker, varav vissa bar det

Drygt 60 % önskade mer kunskap om alternativa behandlingsmetoder

"okonventionellas" prägel. Förutom "hypnos", "laser" och "fysikalisk behandling" förekom svar som "immunförsvarsstimulering", "känsloterapier" och "gemenskapsarbete". Av de uppräknade metoderna var intresset minst för zonterapi, homeopati, elektroterapi, bindvävsmassage, Helixor/Iscador vid cancerbehandling samt magnetterapi. De metoderna hade färre än 2 % av läkarna angett intresse för.

Behov av utbildning och information

Behovet av utbildning/information inom detta område är stort. Det finns behov av utbildning/information i området ansåg 61 %. En dryg fjärdedel ansåg att det inte finns något sådant behov, medan 12 % var tveksamma. De kvinnliga läkarna uppgav i högre utsträckning än sina manliga kollegor behov av utbildning/information (71 % respektive 57 %). Åldersfaktorn tycks ha betydelse; de yngre läkarna angav i högre utsträckning att det finns behov av utbildning/information. Detsamma ansåg vidare distriktsläkare, underläkare och läkare under utbildning. Ett vanligt motiv för behov av kunskap uppgavs vara att läkarna ville kunna bemöta (ibland avråda) patienter som ställde frågor om alternativa metoder.

Egna erfarenheter

De kvinnliga läkarna hade i större utsträckning egen erfarenhet av alternativ behandling. 13 % av de kvinnliga läkarna och 10 % av de manliga hade någon gång själva besökt en sk alternativ behandlare. Detta var också något vanligare bland de yngre läkarna. Den vanligaste behandlingsformen var kiropraktik; mer än hälften av de som hade egen erfarenhet av alternativ behandling hade besökt en kiropraktor. Därefter följde naprapati (15 %) och akupunktur mot smärta (11 %). Tre fjärdedelar av de som hade erhållit behandling hade fått denna efter 1980.

Av dem som saknade egen erfarenhet av alternativ behandling kunde något fler än en tredjedel tänka sig att vända sig till en alternativ behandlare, medan hälften inte kunde tänka sig det. Bland läkarna utan

.....
*Drygt var tionde läkare hade själv besökt en sk
alternativ behandlare*
.....

med kontakt mellan alternativa behandlare och de äldre läkarna.

Myndigheternas agerande

Läkarnas uppfattning om den alternativa medicinens ställning i samhället speglades genom ett antal frågor som berör myndigheternas agerande. Mer än två tredjedelar ansåg att det här är ett område, där det krävs en *ökad* tillsyn genom en *skärpning* av kvacksalverilagen. En fråga där läkarna särskilt klart uttrycker en samstämmig uppfattning var huruvida behandling av barn med alternativa behandlingsmetoder skall vara tillåten. 78 % avvisade ett sådant förslag.

Mer än hälften (54 %) av läkarna ansåg vid studiens genomförande 1988 att en legitimering av Doctors of Chiropractors borde kunna ske, medan en fjärdedel tog avstånd från förslaget. Socialstyrelsen legitimerar sedan juli 1989 denna grupp förutsatt att de har godkänd utbildning. Legitimering av *andra grupper* av alternativa behandlare avvisades av mer än hälften av läkarna, medan en fjärdedel var osäkra. Att inordna alternativa behandlare inom försäkringssystemet avvisades av två tredjedelar, medan 21 % var osäkra.

Med ett undantag — att tillåta behandling av barn med alternativa behandlingsmetoder, där män och kvinnor var lika avvisande — synes de kvinnliga läkarna i något lägre grad än sina manliga kollegor förespråka en utpräglad restriktiv syn på den alternativa medicin. Även åldersfaktorn tycks ha betydelse. Genomgående är de äldre mer restriktiva i sin syn på hur den alternativa medicin bör anpassas till samhällets institutioner och lagstiftning. Resultatet blir dock det omvända för frågan om huruvida man bör förbjuda behandling utan behörighet respektive låta människor själva välja behandlare utan restriktioner. De kvinnliga läkarna var här i *högre* grad restriktiva. 62 % av de kvinnliga och 50 % av de manliga läkarna ansåg att man borde förbjuda behandling utan behörighet och 38 % av de kvinnliga respektive nästan hälften av de manliga läkarna ansåg att man

.....
*En stor majoritet var emot att tillåta behandling
av barn med alternativa metoder*
.....

egen erfarenhet kunde kvinnorna i något högre grad än sina manliga kollegor tänka sig besöka en alternativ behandlare (43 % respektive 34 %). Åldersfaktorn tycks även här ha viss betydelse. I den yngsta åldersgruppen (— 44 år) ansåg 41 % av de utan egen erfarenhet att de skulle kunna tänka sig att vända sig till en alternativ behandlare jämfört med endast 20 % i den äldsta åldersgruppen (65 år—).

Patienternas alternativa behandling

Hur reagerar läkarna på att deras patienter berättar att de har kontakt med någon alternativ behandlare? En fjärdedel av läkarna hade stor erfarenhet av detta och två tredjedelar hade varit med om detta vid enstaka tillfällen. På frågan om hur de då reagerade, svarade 30 % att de (i allmänhet) hade en positiv inställning, hälften uttryckte tveksamhet, medan 9 % var klart negativa. En dryg tiondel av läkarna ansåg frågan omöjlig att besvara generellt och markerade att deras reaktion i en sådan situation var helt beroende på omständigheterna. Det var vanligare att de kvinnliga läkarna uppgav sig se positivt på att deras patienter vände sig till alternativ behandlare (33 % respektive 28 %). De äldre var i högre utsträckning negativa, då deras patienter vände sig till alternativmedicinare. Gemensamt för många läkare var emellertid att de yttryckligen välkomnade att människor själva tar initiativ och engagerar sig i sin hälsa.

Kontakt med alternativa behandlare

En femtedel av läkarna uppgav att de i sin yrkesverksamhet kom i kontakt med alternativa behandlare. Det vanligaste var kontakt med utövare av akupunktur (62 %), kiropraktorer (31 %) samt naprapater (9 %). Nästan hälften av de som uppgivit att de kom i kontakt med utövare av akupunktur tillade att dessa var medicinskt utbildade (läkare, sjukgymnaster eller sjuksköterskor) med specialkunskaper i akupunktur. Det framkom ingen nämnvärd skillnad mellan kvinnliga och manliga läkare, men det var mer ovanligt

Läkarna underströk vikten av samhällskontroll och människors egna ansvar

borde låta människor välja behandlare utan restriktioner. De yngre läkarna var också i något högre grad restriktiva gentemot dessa förslag.

Diskussion

I detta sammanhang skall vi endast ta upp ett par aspekter på vår studie. I annat sammanhang skall en mer fullständig redovisning ges.

Kan enkätmetoden ge en adekvat bild av läkarkårens syn på den komplexa företeelsen alternativmedicin? En avgörande fråga är om det föreligger en principiell skillnad mellan den vetenskapligt grundade medicinen och den alternativa. En sådan skillnad är sjukvårdens fokusering på diagnos och specifik behandling och den alternativa medicinens ambition att söka efter funktionella förklaringar och ett "uppbyggande" arbetssätt (14). Att i en enstaka fråga explicit göra denna skillnad skulle ha omintetgjort enkätens huvudsakliga syfte, att låta läkarna själva göra de gränsdragningar och förbehåll de finner rimliga och förenliga med sin uppfattning om relationen mellan skolmedicin och alternativmedicin.

I enkäten gavs i stället stort utrymme för egna synpunkter och kommentarer. Bearbetning av dessa ger värdefull information om hur läkarna resonerat runt såväl de teoretiska svårigheterna som eventuella möjligheter ett mer "integrerat" synsätt skulle innebära. En genomgång av de ca 350 kommentarerna kring bedömningen av alternativa metoder visade att var tredje ställt krav på indikationer eller angett sådana och att ungefär lika många ställt krav på precisering av metod eller utövare. Mer än hälften av läkarna förtydligade eller förstärkte sina svar.

Undersökningen har visat ett stort engagemang i frågan. Läkarna underströk vikten av en samhällelig kontroll samtidigt som patientens egna ansvar och delaktighet prisades. Behovet av utbildning och information framhölls av många och då främst för att de skulle bättre kunna förstå och råda patienterna.

REFERENSER

1. Jacobson N-O: Naturläkemedel och okonventionella behandlingsmetoder. En socialpsykiatrisk undersökning av erfarenheter och attityder hos läkare och allmänhet. Huddinge Sjukhus: Psykiatriska och socialmedicinska institutionen, 1979.
2. Jönsson A: Sjukvårdspersonalens rökvanor och inställning till rökning. Stockholm: Socialstyrelsens byrå för hälsouppllysning, 1981.
3. Österman T: Vårdpersonal och tobaksbruk — Attityder och beteenden bland hälso- och sjukvårdspersonalen i Stockholms län. Resultat från en studie 1983. Sundbyberg: Landstingets Hälsovård, 1984 (grön serie nr 6).
4. Himmelmann L, Bolinder G: Läkarna och tobak 1989: Allt färre rökare men snusandet ökar. Majoritet för fler restriktioner. Läkartidningen, 1990; 87(30-1):2402-4.
5. Eriksson CG: Föräldrar—Alkohol projektet. Personal. Stockholm: Landstingsförbundet, 1984.
6. Reilly DT: Young doctors' views on alternative medicine. British Medical Journal, 1983; 287:337-9.
7. Wharton R, Lewith G: Complementary medicine and general practitioners. British Medical Journal, 1987; 292:1498-500.
8. Anderson E, Anderson P: General practitioners and alternative medicine. Journal of the Royal College of General Practitioners, 1987, 295:52-5.
9. Goldstein MS, Jaffe DT, Garell D, Berke RE: Holistic doctors, Becoming a nontraditional medical practitioner. Urban Life, 1985; 14:317-44.
10. Goldstein MS, Jaffe D, Sutherland C: Variability in behaviour and attitudes among holistic physicians. Health Policy 1985; 5:183-98.
11. Goldstein MS, Sutherland C, Jaffe DT, Wilson J: Holistic physicians and family practitioners: similarities, differences and implications for health policy. Social Science and Medicine, 1988; 26(8):853-61.
12. Vertio H: Alternativa vårdformer och medicinska. Finlands läkartidning, 1988; 43(29):2792.
13. Steineck G: Vad är 'skolmedicin' respektive 'alternativmedicin'? Läkartidningen, 1988; 85(52):4582-3.
14. Lynöe, N, Bygren L O: Gångbara beteckningar som dock bör preciseras. Läkartidningen, 1988; 85(52):4583.
15. Aakster C W: Concepts of alternative medicine. Social Science and Medicine; 1986; 22:265-73.